

Θεωρία της Τέχνης

Ορισμοί, Προσεγγίσεις και ο Ρόλος της Τέχνης

Η θεωρία της τέχνης επιχειρεί να απαντήσει σε θεμελιώδη ερωτήματα:

- τι είναι τέχνη
- ποια είναι η φύση του αισθητικού αντικειμένου
- πώς βιώνεται και ποιο ρόλο επιτελεί στην κοινωνία

Από την αρχαιότητα έως σήμερα, οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα ποικίλλουν ανάλογα με τις φιλοσοφικές, κοινωνικές και πολιτικές αντιλήψεις της κάθε εποχής.

Ορισμοί και πρώιμες προσεγγίσεις

Αρχαία Ελλάδα

Ο Πλάτων θεωρεί την τέχνη ως μίμηση της πραγματικότητας, μια σκιά της αλήθειας που παραπλανά το βλέμμα. Στον Φαίδρο και την Πολιτεία, η τέχνη αντιμετωπίζεται με καχυποψία, καθώς απομακρύνει τον άνθρωπο από την ιδεατή γνώση. Αντίθετα, ο Αριστοτέλης, στην Ποιητική, επαναξιολογεί τη μίμηση ως φυσική λειτουργία του ανθρώπου, που προκαλεί κάθαρση και αναγνώριση. Η τέχνη στον Αριστοτέλη γίνεται τρόπος κατανόησης της ανθρώπινης εμπειρίας, όχι απλή απεικόνιση.

Μεσαίωνας

Στον Μεσαίωνα, η τέχνη υπηρετεί το θείο και λειτουργεί ως διδακτικό μέσο. Η αισθητική εμπειρία ταυτίζεται με την πνευματική ανύψωση και ο καλλιτέχνης θεωρείται διαμεσολαβητής ανάμεσα στον Θεό και στον άνθρωπο.

Αναγέννηση

Με την Αναγέννηση, το επίκεντρο μετατοπίζεται. Το ανθρώπινο σώμα, η προοπτική και η ατομικότητα αποκτούν πρωτεύοντα ρόλο, προαναγγέλλοντας την ανθρωποκεντρική και εμπειρική στροφή της Νεωτερικότητας.

Η νεωτερική τέχνη και η έννοια του Ωραίου

Στη φιλοσοφία του Καντ το Ωραίο ορίζεται ως εκείνο που προκαλεί ανιδιοτελή ευχαρίστηση — δεν εξυπηρετεί σκοπό, αλλά βιώνεται ως ελεύθερο παιχνίδι των γνωστικών μας δυνάμεων. Ο Καντ αναγνωρίζει στην τέχνη μια αυτόνομη περιοχή εμπειρίας, ανεξάρτητη από τη γνώση ή την ηθική. Η αισθητική κρίση είναι υποκειμενική αλλά αξιώνει καθολικότητα: όλοι μπορούν να «αισθανθούν» το ωραίο, χωρίς να το αποδείξουν.

Ο Χέγκελ, λίγο αργότερα, αντιμετωπίζει την τέχνη ως έκφραση του Πνεύματος. Μέσω της τέχνης, το Απόλυτο εκδηλώνεται αισθητά — η τέχνη είναι ιστορική μορφή της αλήθειας, που προοδευτικά αντικαθίσταται από τη φιλοσοφία. Η αισθητική του Χέγκελ επιβεβαιώνει την ταύτιση της τέχνης με το ιστορικό γίνεσθαι και θέτει τις βάσεις για τη μετέπειτα διαλεκτική θεώρηση της καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Από την αναπαράσταση στην έκφραση και τη μορφή

Στις αρχές του 20ού αιώνα, η τέχνη παύει να ταυτίζεται με την αναπαράσταση του πραγματικού. Για τον Benedetto Croce και τον R. G. Collingwood, η τέχνη είναι πρωτίστως έκφραση του εσωτερικού βιώματος — όχι μίμηση, αλλά μορφοποίηση της συνείδησης. Η αισθητική εμπειρία αναδύεται από τη διαδικασία δημιουργίας και όχι απαραίτητα από το τελικό αντικείμενο.

Παράλληλα, οι φορμαλιστές (Clive Bell, Roger Fry) δίνουν έμφαση στη μορφή και στις σχέσεις μεταξύ γραμμών, ρυθμού και χρώματος. Το «σημαντικό μορφολογικό στοιχείο» είναι αυτό που παράγει αισθητική συγκίνηση, ανεξάρτητα από περιεχόμενο. Ο μοντερνισμός, με τα κινήματα της αφαίρεσης, του εξπρεσιονισμού και του κονστρουκτιβισμού, ενσαρκώνει αυτή τη στροφή: η τέχνη αυτονομείται, γίνεται πεδίο καθαρής εμπειρίας και στοχασμού πάνω στα ίδια της τα μέσα.

Η μετανεωτερική συνθήκη και η τέχνη ως διαδικασία

Ο 20ός αιώνας φέρνει την αποδόμηση της έννοιας του έργου. Οι Duchamp, Warhol και αργότερα οι performers και εννοιολογικοί καλλιτέχνες αμφισβητούν την παραδοσιακή αξία της μορφής και του «αριστουργήματος». Η τέχνη γίνεται πράξη, χειρονομία, ερώτημα. Ο θεατής καθίσταται ενεργός και ο χώρος της τέχνης σε τόπο εμπειρίας.

Οι θεωρητικοί της μετανεωτερικότητας (Lyotard, Jameson, Baudrillard) μιλούν για την αποδόμηση της ενιαίας αφήγησης και για την επικράτηση του πολλαπλού και του ειρωνικού. Η τέχνη παύει να προσφέρει βεβαιότητες — προτείνει τρόπους ύπαρξης μέσα στην αμφισημία. Στη φουκωκική και ντελεζιανή σκέψη, η δημιουργία γίνεται πράξη αντίστασης στα καθεστώτα αλήθειας -το έργο δεν αναπαριστά τον κόσμο, τον παράγει εκ νέου.

Η τέχνη σήμερα

Στη σύγχρονη θεωρία, η τέχνη προσεγγίζεται ως δίκτυο σχέσεων. Η αξία της δεν έγκειται μόνο στο αισθητικό αποτέλεσμα, αλλά και στη διαδικασία, στη συμμετοχή, στη συλλογικότητα. Η επιτελεστικότητα (Butler, Fischer-Lichte) και η σχεσιακή αισθητική (Bourriaud) μετατοπίζουν το ενδιαφέρον από το αντικείμενο στον συμβάν — στο τι συμβαίνει ανάμεσα στα σώματα, στους χώρους και στα βλέμματα.

Έτσι, η τέχνη λειτουργεί ταυτόχρονα στο γνωστικό, πολιτικό και υπαρξιακό πεδίο. Δεν απαντά στα ερωτήματα του κόσμου, τα θέτει με άλλους όρους, μέσω της αισθητηριακής εμπειρίας, της συμβολικής πράξης και της συγκίνησης. Όπως σημειώνει ο Merleau-Ponty, «η τέχνη δεν αντιγράφει το ορατό· κάνει το αόρατο ορατό». Και σε αυτό ακριβώς έγκειται η θεωρητική της δύναμη, να διανοίγει τρόπους ύπαρξης που ξεπερνούν τη λογική του ορισμού.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Doss E. (2023) *Spiritual Moderns: Twentieth-Century American Artists & Religion*, The University of Chicago Press
- Harrison C. & Wood P. (2003) *Art in theory 1900-2000 An anthology of changing ideas*, new edition, Blackwell
- Kocur Z. & Leung S. (2012) *Theory in Contemporary Art Since 1985* (2nd Edition) Blackwell
- Πλάτων. *Πολιτεία και Φαίδρος*. Μετάφρ. Χ. Θεοδωρίδης, εκδόσεις Κάκτος.
- Αριστοτέλης. *Ποιητική*. Μετάφρ. Σ. Δρομάζου εκδόσεις Κέδρος.
- Hegel, G. W. F. (1994) *Αισθητική*. Μετάφρ. Π. Καψάλης. Αθήνα: Εκδ. Δωδώνη.
- Merleau-Ponty, M. (2005) *Φαινομενολογία της Αντίληψης*. Μετάφρ. Π. Παπαδόπουλος. εκδόσεις Νήσος